

Розвиток самоосвітньої компетентності учнів в інформаційно - освітньому середовищі бібліотеки професійного навчального закладу

І. А. Мося

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна

Paper received 31.03.17; Accepted for publication 10.04.17.

Анотація. У статті з'ясовуються сучасні прогресивні напрями діяльності бібліотеки навчального закладу. З'ясовується можливість поєднання зусиль бібліотечних і педагогічних працівників задля розвитку творчого потенціалу вихованців, зокрема їх самоосвітніх здатностей. Наводиться приклад спільного проведення факультативу для учнів першого курсу "Технологія самоосвітньої діяльності". За результатами дослідження робиться висновок про ефективність поєднання традиційних, усталених форм навчальної роботи з тренінговими та імітаційно-ігровими заняттями, навчальним проєктуванням, виконанням творчих вправ (складання тематичних інтелектуальних ігор, віршів, написання фантастичних оповідань тощо).

Ключові слова: бібліотека, учень, самоосвітня компетентність, факультатив, навчально-тематичний план, методи, технології.

Вступ. Сьогодні професійно-технічної освіти пов'язане з активним впровадженням у педагогічний процес нової освітньої концепції – компетентнісного підходу. Варто вказати, що домінантною ідеєю компетентнісної освіти є підготовка всебічно розвинутої особистості засобами творчо-дієвого навчання. Зважаючи на це, сучасні педагогічні технології мають бути спрямовані не лише на формування високих рівнів професійних знань, умінь та навичок випускників професійно-технічних навчальних закладів, а й на виховання у них відповідальності, ініціативи, волевольних якостей, здатностей самостійно опановувати нові галузі знань [4].

У зв'язку з вищевказаним, важливого значення для педагогічної теорії набуває визначення сприятливих педагогічних факторів, умов та технологій формування самоосвітньої компетентності майбутніх кваліфікованих робітників уже з перших днів навчання у професійно-технічному навчальному закладі, зокрема, засобами бібліотечних ресурсів.

Нині бібліотека навчального закладу має бути частиною освітньо-інформаційного простору, середовищем, що функціонує як культурно-просвітницька й науково-освітня установа та забезпечує акумуляцію і широкий доступ зацікавлених осіб до документально-інформаційних ресурсів [5]. З цих позицій вкрай важливо кардинально переосмислити роль, місце, функції та завдання сучасної бібліотеки гімназії, ліцею, шкіл з поглибленим вивченням окремих предметів, професійно-технічних навчальних закладів тощо. Мова про можливість розширення діапазону діяльності бібліотек за рахунок інноваційно-комунікаційних технологій (використання мережевих технологій, створення власного сайту, електронний пошук інформації тощо), що суттєво модернізують усі складові інформаційно-бібліотечного середовища. За такої модернізації, як свідчить практика, бібліотека перетворюється на інноваційну устанovu, своєрідний інформаційно-культурний центр, спрямований на цілеспрямоване формування самоосвітніх здатностей учнів, розвиток інформаційної культури і методичної компетентності педагогів.

Природно, такі модернізаційні зміни інформаційно-бібліотечного простору мають суттєво змінити статус бібліотеки, перетворити її на центр пізнавального розвитку учнів, умову продуктивного формування їх

інформаційно-освітніх потреб та мотивів.

У педагогічній теорії і практиці нині переосмислюється роль бібліотеки в діяльності ЗНЗ. Попри розмаїття підходів, домінує думка про те, що бібліотека, володіючи значним потенціалом інформаційно-освітніх ресурсів, має стати медіацентром, підрозділом, який функціонально забезпечує відкритий і повноцінний доступ до інформації, цілеспрямовано формує мотивацію самоосвітньої діяльності учнів і педагогів через надання певних інформаційних ресурсів – книг, електронних посібників, електронних довідників, відеопрезентацій, періодики тощо.

Натомість не можна стверджувати, що такі модернізаційні зміни мають прийти самі собою. Тому проблема створення дієвого інформаційно-освітнього середовища, обґрунтування продуктивних напрямів, форм і технологій інноваційної діяльності бібліотеки навчального закладу щодо розвитку особистості вихованців є вкрай актуальною.

Короткий огляд публікацій за темою. Теоретичні та методичні аспекти інноваційно-інтеграційних процесів у бібліотечній сфері досліджуються в наукових розвідках О. Башун, І. Лобановської, К. Лобузної, В. Попика, П. Рогової, Л. Самчук, Т. Ярошенко та ін. Проблемою формування самоосвітньої компетентності учнів займалися такі вчені, як: Н. Бухлова, М. Кузьміна, Н. Кубракова, П. Осипов, Н. Половнікова, В. Скарнар та ін. Особливу увагу дослідники приділяли аспектам формування готовності до самоосвіти і пошукам шляхів для її розвитку (роботи С. Мельника, Г. Серикова, А. Трофименка та ін). Визначено, що самоосвітню компетентність слід розглядати як фактор соціальної конкурентоспроможності випускника, оскільки вона дозволяє одержати якісну освіту, опанувати професією, досягти необхідної кваліфікації, при необхідності змінити спеціальність. Однак, поза увагою вчених залишилися вкрай важливі наукові аспекти розвитку самоосвітньої компетентності учнів засобами додаткових форм організації навчання, зокрема, засобами інформаційно-освітнього середовища бібліотеки навчального закладу.

Мета дослідження: на основі з'ясованих теоретичних засад модернізації діяльності сучасної бібліотеки навчального закладу визначити перспективні методи, форми, технології розвитку самоосвітньої компетентності учнів в умовах бібліотечного інформаційно-

освітнього середовища.

Матеріали і методи. У процесі дослідження застосовано комплекс теоретичних (аналіз, синтез, конкретизація, узагальнення) методів для уточнення сутності досліджуваного феномену, конкретизації перспективних напрямів інноваційної діяльності бібліотеки на вітчизняному освітньому полі, та емпіричних (вивчення передового досвіду бібліотечної роботи, спостереження, бесіди) для визначення продуктивних методів, форм і технологій розвитку самоосвітньої компетентності учнів в умовах бібліотечного інформаційно-освітнього середовища.

Результати і їх обговорення. Дані педагогічних досліджень свідчать про те, що нині в арсеналі роботи бібліотеки навчального закладу змінюються узвичаєні форми діяльності бібліотекарів, виділяються такі основні прогресивні напрями їхньої роботи:

- інформаційно-бібліографічне забезпечення навчально-виховного процесу;
- розвиток творчого потенціалу учнів через залучення до роботи з книгою, формування іміджу обізнаної людини;
- активізація інтелектуального потенціалу учнів з обмеженими можливостями, корекція їхньої поведінки, забезпечення соціальної адаптації та соціалізації шляхом спілкування з книгою;
- долучення учнів до використання комп'ютера для отримання нових знань;

de irtam Gergőnek, mert mondta, hogy szőljak, ha jöttök формування в учнів умінь самостійної роботи з книгою, прийомів пошуку інформації засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Розвиток творчих здібностей учнів стає спільним завданням бібліотеки й навчального закладу. Саме аспект розвитку творчого потенціалу особистості учня, розвиток його самоосвітніх здатностей має бути в центрі уваги не лише адміністрації школи, а, насамперед, кожного бібліотечного працівника.

Проте вітчизняна педагогічна практика переконує, що системно-послідовне формування “умінь навчатися”, педагогічно правильна організація самоосвіти і самовиховання майбутніх кваліфікованих робітників як педагогічних умов сьогодні забезпечуються недостатньо. Мова про те, що, по-перше, самоосвітні процеси мають бути науково керованими, а по-друге – уміннями навчатися учні мають цілеспрямовано оволодівати вже з перших днів навчання в навчальному закладі.

Такі наші висновки впливають з аналізу, наприклад, американського педагогічного досвіду: першокурсники деяких професійних навчальних закладів США в перші дні навчання мають пройти тестування щодо діагностики своїх пізнавальних можливостей. За їх результатами досвідчені педагоги (“едвайзери”, наставники) порекомендують рівень складності навчальної дисципліни, вкажуть, які пізнавальні здібності варто розвивати. Кожний вступник до училища чи коледжу отримує спеціальні методичні рекомендації щодо формування умінь конспектувати лекцію, читати науковий текст, складати доповідь, презентацію тощо [2].

Для визначення продуктивних методів, форм і технологій розвитку самоосвітньої компетентності пер-

шуккурсників було проведено формувальний експеримент у чотирьох професійно-технічних навчальних закладах: Навчально-науковому центрі ІПТО НАПН України (м. Київ), Міжрегіональному вищому професійно-будівельному училищі міста Краматорська, Олександрійському професійно-технічному училищі № 17, Ржищівському професійному ліцеї. Для цього разом з бібліотечними працівниками було розроблено факультативний курс “Технологія самоосвітньої діяльності” для учнів, що розпочинають оволодівати робітничою професією. Мета факультативного курсу – сприяти інтелектуальному розвитку особистості вихованців, цілеспрямовано й системно формувати в майбутніх кваліфікованих робітників здатності до самоосвітньої діяльності.

Важливість упровадження факультативу “Технологія самоосвітньої діяльності” для учнів професійно-технічного навчального закладу підтверджено на констатувальному етапі дослідження в процесі обговорення проблем самоосвіти майбутніх кваліфікованих робітників з директорами, заступниками директорів з навчальної, методичної та виховної роботи, бібліотекарями, викладачами загальноосвітніх і спеціальних дисциплін у Дніпропетровській, Київській областях, м. Києві, науковцями Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. При цьому більшість учасників опитування висловили думку щодо необхідності спеціально організованого додаткового навчання учнів здатностям самостійно оволодівати знаннями, розвивати власні пізнавальні здібності.

Концептуальною ідеєю самоосвітнього розвитку учнів у перебігу факультативних занять є положення про те, що стати професіоналом, ґрунтовно розвинути пам'ять, мислення, увагу, світогляд, культуру розумової праці особистості можна лише єдиним шляхом – вправлінням, цілеспрямованим, систематичним і наполегливим у самоосвітній діяльності. Крім цього, зміст роботи факультативу має забезпечувати органічний зв'язок з навчальними програмами предметів загальноосвітньої підготовки, але з включенням до програми нових змістових елементів, навчального матеріалу проблемного характеру. Покажемо, як ці положення враховувалася при реалізації програми факультативного курсу.

Насамперед зазначимо, що процес роботи з учнями, які були задіяні до факультативного навчання, здійснювався поетапно. З учасниками факультативних занять спочатку проводилися психодіагностичні дослідження, за результатами яких кожен самостійно складав програму самовдосконалення та започатковував власний “портфоліо”. При цьому на заняттях факультативу спочатку домінували теоретичні заняття, які, поступово поєднуючись з практичними роботами, проектною діяльністю, тренінгами, інтелектуальними іграми на другому етапі роботи залучали вихованців до навчально-професійних форм оволодіння самоосвітньою діяльністю.

Відмітимо, що кожний учасник факультативу на першому занятті отримав методичні рекомендації “Розвиток здатностей до самоосвітньої діяльності учнів професійно-технічних навчальних закладів”, у яких теоретичний матеріал пропонувався тем

поєднувався з практичними вправами, тестами для самодіагностики, прикладами методик (програма самовдосконалення, портфоліо), сюжетами ігор тощо. Вказані методичні матеріали мали допомогти учням самостійно опанувати пропонований теоретичний матеріал, здійснювати самодіагностику, самовправляння.

Усвідомлюючи, що ефективність факультативних занять значною мірою залежить від педагогічного супроводу цього добровільного позакласного навчання, вказаний аспект в експериментальній роботі був у постійному полі зору педагогів. Зокрема, керівником факультативу призначався педагогічний працівник професійно-технічного навчального закладу (класний керівник чи майстер виробничого навчання), який організував цей вид діяльності під науково-методичним керівництвом бібліотеки. На підготовчому етапі організації факультативного навчання кожний керівник мав усвідомити головне завдання факультативу – залучити учнів до самовдосконалення, самоосвіти, вмотивувати їх до розвитку власного світогляду, пізнавальних процесів, культури розумової праці, сформувані інтерес до самоосвітньої діяльності, уміння і навички її здійснення.

Крім цього, до керівників факультативу було доведено, що за результатами факультативного навчання *вихованці мають знати*: методи і форми самоосвіти та самовиховання, як організувати продуктивну самостійну роботу, правила роботи з навчальною і науковою літературою, форми ведення записів, методи і прийоми читання тексту, суть, структуру пізнавальних процесів (пам'ять, мислення, увага, відчуття, сприймання, уява), можливості технічних засобів, художньої літератури, поезії, мистецтва у розвитку

інтелекту особистості, прийоми правильної дикції, техніки мовлення, етапи навчально-проектної діяльності, вимоги до доповіді, презентації тощо, складові техніки мовлення тощо.

Вихованці мають уміти: володіти здатностями самоорганізації, саморегуляції, вміти самостійно планувати свій бюджет часу, розробляти власну програму самоосвіти, продуктивно організувати власну самостійну роботу, вести “Портфоліо”, володіти методиками швидкого (раціонального) читання, вести записи (конспектувати, реферувати, анотувати, конденсувати тощо), продуктивно використовувати комп'ютер у навчально-науковій діяльності, володіти методиками розвитку пам'яті, мислення, уваги, уяви тощо, навичками навчально-проектної діяльності, уміти підготувати доповідь та її презентацію, виступити перед аудиторією, відчутти, побачити проблему в ситуації та висунути гіпотези щодо її розв'язання, демонструвати культуру розумової праці достатнього рівня, вміти здійснювати ділове листування, ділову розмову по телефону, дискутувати.

Навчальна програма факультативу розроблялася для учнів, що розпочинають навчатися в професійно-технічному навчальному закладі. Орієнтовний навчально-тематичний план факультативу “Технологія самоосвітньої діяльності” подано у табл. 1. Коротко зупинимося на його змістових особливостях.

Факультатив розраховано на піврічне навчання першокурсників (15-17 років), загальним обсягом 38 годин. У зв'язку зі специфікою курсу, самостійна робота не регламентована: все залежить від сформованості у того чи іншого учня умінь і здатностей самоосвітньої діяльності (визначається індивідуально).

Таблиця 1. Орієнтовний навчально-тематичний план факультативу “Технологія самоосвітньої діяльності”

№ з/п	Тема	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
1	Вступне заняття. Пізнавальні здібності особистості	1	1	2
2	Самоосвітня діяльність. Складання програми самоосвіти. Портфоліо.	1	1	2
3	Умови успішного самовдосконалення. Організація робочого місця.	2	2	4
4	Як працювати з літературними джерелами	2	4	6
5	Використання комп'ютера у процесі самоосвітньої діяльності	-	4	4
6	Увага. Вправляння у розвитку уваги. Розвиток творчої уяви	2	2	4
7	Пам'ять, типи пам'яті, тренування пам'яті	2	2	4
8	Мислення. Розвиток розумових дій та операцій	2	2	4
9	Розвиток мови та мовлення. Ділове листування, ділова розмова по телефону	2	2	4
10	Уява, її особливості і розвиток	1	1	2
11	Підсумкове заняття факультативу	2	-	2
ВСЬОГО		17	21	38

Структура навчального плану факультативу вибудовувалася так, щоб вже з перших занять його учасники продуктивно розвивали загально навчальні, логіко-мовні, організаційні, пошукові уміння, свої потреби і мотиви самоосвітньої діяльності. Зважаючи на це, на перших заняттях були розглянуті аспекти пізнавальних здібностей особистості, особливості та умови самоосвіти, самовиховання, успішного самов-

досконалення учнів професійно-технічного навчального закладу.

Підкреслимо, що вже на другому занятті його учасники ознайомилися з методикою планування самоосвіти, склали власні програми та започаткували ведення “творчого портфеля” (аналог Європейського мовного портфеля [1, с. 57]), який на українському освітньому просторі нині називають “портфоліо”.

Друга частина плану факультативу передбачала реалізацію двох завдань: навчити учнів продуктивно працювати з літературними джерелами та ефективно використовувати комп'ютерну техніку в самоосвітній діяльності. Для прикладу наведемо перелік питань, які мали опрацювати учні за темою № 4 "Як працювати з літературними джерелами": *Інформація. Типологія наукової інформації. Опубліковані та неопубліковані документи, патентна інформація. Первинні і вторинні документи. Типи неперіодичних наукових видань. Періодичні видання. Газети, форми газетного матеріалу, розподіл матеріалу в газеті. Як правильно читати газети. Як правильно працювати з навчальною і науковою книгою. Швидкісне читання, повільне читання, раціональне читання. Інші види читання. Як підвищити швидкість читання і сприймання тексту. Форми ведення записів (план, тези, виписки, анотування, конспектування, реферування тощо). Обговорення книги Л.Г. Одинцова "Как научиться хорошо учиться" (М., 1996). Тренінг раціонального читання.*

У третій частині навчально-тематичного плану факультативу передбачено проведення занять комбінованого виду, де виклад теоретичного матеріалу поєднується з тренінгами, рольовими та інтелектуальними іграми, екскурсіями, презентаціями проєктів тощо, а індивідуальна робота з учнями проводиться як в перебігу занять, так і в позанавчальний час. Цей блок програми передбачає формування теоретичних знань учнів щодо сутності основних пізнавальних здібностей та оволодіння ними методами та прийомами тренування пам'яті, мислення, уваги, уваги тощо.

На завершення висвітлення змістових аспектів організації факультативного курсу "Технологія самоосвітньої діяльності" зазначимо, що при визначенні обсягу змісту нового навчального матеріалу, що вноситься на заняття, ми орієнтувалися на таку вимогу:

протягом однієї академічної години учень може засвоїти 7 ± 2 одиниці інформації за одну академічну годину (під одиницею інформації розуміємо 1/3 сторінки тексту, поняття, теорему, задачу [3]).

Однією з особливостей навчальної програми факультативу є спрямованість на поєднання самоосвіти і самовиховання, інтеграція навчальних і виховних форм роботи. На нашу думку, це є цілком логічним: щоб учень міг систематично займатися самоосвітою, йому необхідно виховати такі особистісні якості, як: наполегливість, працьовитість, організованість, самостійність, відповідальність тощо. Тому на заняттях факультативу відбувалися зустрічі з видатними людьми (митцями, ученими, бізнесменами, професіоналами своєї справи тощо), з учнями проводилися круглі столи, бесіди на етичні теми, дискусії, екскурсії, інші виховні заходи.

Висновок. Серед пріоритетів діяльності бібліотеки навчального закладу домінуючим має бути цілеспрямована робота щодо розвитку творчого потенціалу учнів. Залучення потенціалу інформаційно-освітнього середовища бібліотеки до додаткових форм організації навчання (спецсемінари, факультативи, гуртки, студії тощо) суттєво активізує розвиток самоосвітніх здатностей не лише вихованців, а й педагогічних працівників. Констатовано, що позитивні результати факультативних занять забезпечуються поєднанням традиційних, усталених форм навчальної роботи з тренінговими та імітаційно-ігровими заняттями, навчальним проєктуванням, виконанням творчих вправ (складання тематичних інтелектуальних ігор, віршів, написання фантастичних оповідань тощо).

Перспективи подальшого наукового пошуку пов'язуємо з розробленням проєкту цілеспрямованого процесу формування самоосвітньої компетентності учнів професійно-технічного навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брюханова Н.О. Підходи до розуміння компетентності та компетенції в освіті / Н.О. Брюханова // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2007. – № 4. – С. 40–51.
2. Вошецька О.В. Професійна підготовка інженерів-аграрників в системі вищої освіти США: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ольга Володимирівна Вошецька ; НУБіП України. – К., 2008. – 259 с.
3. Єжова О.О. Формування ціннісного ставлення до здоров'я в учнів професійно-технічних навчальних закладів: Монографія / О.О. Єжова. – Суми: Вид-во "МакДен", 2011. – 412 с.
4. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – Київ : Пед. думка, 2016. – 448 с. – (До 25-річчя незалежності України).
5. Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року „Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України” [Електронний ресурс] : схвалено розпорядж. Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 219-р. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80>. – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Brukhanova N. O. Approaches to understanding the competence and expertise in education / N.O. Brukhanova // Pedagogy and Psychology of Professional Education. - 2007. - № 4. - P. 40-51.
2. Voschevska O. V. Professional training of engineers and agrarians in US higher education: Dis. ... candidate. ped. Sciences: 13.00.04 / Olga Vladimirovna Voschevska; NUBiP Ukraine. - K., 2008. - 259 p.
3. Yezhova O. O. Formation of value attitude to health in students of vocational schools: Monograph / O. O. Ezhova. - Amounts: Printed "MakDen", 2011. - 412 p.
4. National report on the status and prospects of education in Ukraine / Nat. Acad. ped. Sciences of Ukraine; [Redkol.: V. G. Kremen (chairman), V. I. Lugovoi (Dep. Chairman), A. M. Gurzhiy (Dep. Chairman), O. Y. Savchenko (Dep. Chairman)]; by the Society. Ed. V. G. Kremen. - Kyiv: ped. opinion 2016. - 448 p. - (the 25th anniversary of independence of Ukraine).
5. The development strategy of libraries for the period until 2025. "Qualitative changes in libraries for the Sustainable Development of Ukraine" [electronic resource]: chvaleno rozporjadzh. Cabinet of Ministers of Ukraine of 03.23.2016 p. Number 219-p. - Access: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80>. - Name of the screen.

The development of self-educational competence of students in information-educational environment vocational school library

I. A. Mosya

Abstract. Article deals with modern progressive activities of the library of the institution. The paper explains the possibility of combining the efforts of librarians and teaching staff to develop the creative potential of students, including their self-educational abilities. An example of a common elective for students in the first course "Technology of self-education." The study concludes on the effectiveness of a combination of traditional, well-established forms of training for training and simulation-game sessions, educational design, creative exercises (thematic compilation of intellectual games, poetry, writing fiction stories, etc.).

Keywords: library, student, self-educational competence, optional, teaching and thematic plan, methods and technologies.

Развитие самообразовательной компетентности учащихся в информационно-образовательной среде библиотеки профессионального учебного заведения

И. А. Мося

Аннотация. В статье выясняются современные прогрессивные направления деятельности библиотеки учебного заведения. Выясняется возможность объединения усилий библиотечных и педагогических работников для развития творческого потенциала воспитанников, в том числе их самообразовательных способностей. Приводится пример совместного проведения факультатива для учащихся первого курса «Технология самообразовательной деятельности». По результатам исследования делается вывод об эффективности сочетания традиционных, устоявшихся форм учебной работы с тренинговыми и имитационно-игровые занятия, учебным проектированием, выполнением творческих упражнений (составление тематических интеллектуальных игр, стихов, написанные фантастических рассказов и т.п.).

Ключевые слова: библиотека, ученик, самообразовательная компетентность, факультатив, учебно-тематический план, методы, технологии.